

Dějiny trestního práva

Vývoj trestního práva 1948 – 1918

Ladislav Vojáček

lav@mail.muni.cz

Osnova prezentace

1. Obecně o právu
2. Soudní soustava
3. Trestní právo hmotné
4. Trestní právo procesní
5. Trestní právo správní a
přestupkové právo

1. Obecně o právu – poúnorové pojetí

- třídní pojetí
- vycházelo z učení o vztahu hospodářské základny a společenské nadstavby
- nadstavba odvozená ze základny, ale může a musí na ni aktivně působit
 - zvláštní úloha nadstavby po revoluci
- právo = součást nadstavby
 - vychází z potřeb ekonomické základny, proto musí být otevřeně třídní
- úkoly: likvidace a potlačování starého
+ formování a upevňování nového

Fáze vývoje poúnorového (trestního) práva

- bezprostředně poúnorové období (1948 – 1950)
- platnost kodifikací právnické dvouletky (1950 – první polovina 60. let)
- platnost kodifikací z první poloviny 60. let

2. Soudní soustava a prokuratura

- ústava 1848 a zákon o zlidovění soudnictví č. 319/1948 Sb.
- ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, z. č. 65/1952 Sb., o prokuratuře a z. č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů
- z. č. 65/1956 Sb., o prokuratuře (+ novela zákona o organizaci soudů)
- ústava 1860 a z. č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, z. č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů (nově z. č. 36/1964 Sb.) a 60/1965 Sb., o prokuratuře
- úst. z. č. 143/1968 Sb., o československé federaci a novelizace z. č. 60/1965 Sb. z. č. 149/1969 Sb.
- z. č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství

Změny z let 1948 – 1952

■ zákon o zlidovění soudnictví

- institut soudců z lidu u všech soudů (v první instanci soudce z povolání a dva soudci z lidu)
- okresní soudy, krajské soudy, Nejvyšší soud

■ zákon o Státním soudu (z. č. 232/1948 Sb.)

- návaznost na zákon na ochranu lidovědemokratického zřízení
- Státní soud v Praze s odděleními v Brně a Bratislavě

■ trestní řád 1950

■ soustava vojenských soudů: nižší vojenské soudy; vyšší vojenské soudy; Nejvyšší vojenský soud

Změny v padesátých letech

■ předpisy z roku 1952

- dva druhy soudů: obecné a zvláštní
- obecné soudy: lidové soudy, krajské soudy, Nejvyšší soud
- zvláštní soudy: vojenské (obvodové, vyšší vojenské a NS) a rozhodčí

■ reakce na kritiku 1956 a 1957

- novela k zákonu o organizaci soudů
- zákon o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů (č. 36/1957 Sb.)

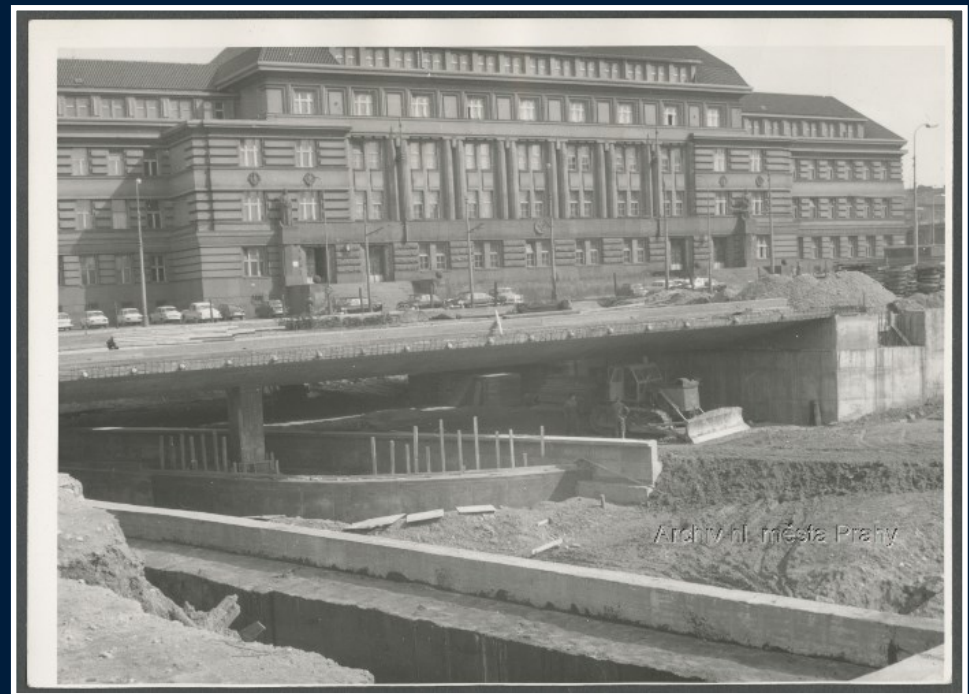
■ voluntarismus konce 50. let: soudružské soudy

Soudy v šedesátých letech

- nová právní úprava, ale soustava soudů obdobná
 - okresní soudy, krajské soudy, Nejvyšší soud
 - vojenské obvodní soudy, vyšší vojenské soudy (a Nejvyšší soud)
- místní lidové soudy (1961 – 1969)
 - provinění, jednoduché majetkové spory, příp. i méně závažné trestné činy
 - ustavovány ONV v obcích na 3000 obyvatel a na závodech
 - volba občany, nebylo nutné právnické vzdělání
 - 1965 jejich působnost omezena

Soudy v československé federaci

- samotná organizace soudů se v podstatě nezměnila, jen jejich vrcholný článek a řízení
- republikové a federální soudy
- republikové:
 - okresní soudy
 - krajské soudy
 - Nejvyšší soud ČSR (SSR)
- federální:
 - vojenské soudy (za branné pohotovosti státu polní)
 - Nejvyšší soud ČSSR

Orgány prokuratury 1948 – 1952

- ústava a zákon o zlidovění soudnictví
- generální prokurátor
 - jmenován prezidentem republiky
 - není orgánem žaloby
 - podává stížnost pro porušení zákona
- generální prokurátor a krajsí prokurátoři podřízeni ministru spravedlnosti
- prokurátoři jmenováni
- při Státním soudu zřízena Státní prokuratura (akční pětky)
- 1950 vojenská prokuratura včleněná do jednotného systému

Prokuratura po roce 1952

- novelizace ústavy a zákon o prokuratuře
 - jednotný, centralizovaný a monokratický orgán
 - generální prokurátor odpovědný vládě
 - orgán „nejvyššího dozoru“
 - dozor nad zachováváním zákonnosti v administrativě včetně hospodářské správy (zrušení Nejvyššího správního soudu) a nad zákonností v rozhodování soudů a státních notářství
 - → protest proti konkrétnímu rozhodnutí nebo opatření
- 1952 zanikla státní prokuratura

Prokuratura po roce 1956

- 1956 nový zákon o prokuratuře
 - = generální prokurátor už není odpovědný vládě; může se zúčastňovat jejích jednání a jednání Sboru pověřenců s hlasem poradním
 - generální prokurátor podřízen jen Národnímu shromáždění
 - nově oblastní a obvodní dopravní prokurátor
 - nově vyšetřovatelé prokuratury
 - dozor nad zachováváním zákonnosti v místech výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení a ochranné výchovy

Organizace prokuratury po federalizaci

- Generální prokuratura ČSSR
 - součástí Hlavní vojenská prokuratura
- Generální prokuratura ČSR (a SSR)
- krajské prokuratury (+ městské v Praze a Bratislavě)
- okresní prokuratury (a obvodní a městské)
- vyšší vojenské prokuratury (vyšší polní prokuratury)
- vojenské obvodové prokuratury (nižší polní prokuratury)

2. Trestní právo hmotné – základní předpisy

- zákon na ochranu lidově demokratické republiky 1948
- trestní zákon z roku 1950 (v rámci právníkové dvouletky)
- trestní zákon z roku 1961 (v rámci rekodifikace z 1. poloviny 60-tých let)
- zákon o přečinech 1969
- listopadové změny trestního práva

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky 1948 č. 231/1948 Sb.

- návaznost na zákon na ochranu republiky 1923
- upravoval odpovědnost za trestné činy proti vnější a vnitřní bezpečnosti státu a proti mezinárodním vztahům
- nástroj třídně pojaté represe
- K 231

Rekodifikace TP v právnické dvouletce

- kodifikační komise pro trestní právo při kodifikačním odboru MS (+ subkomise)
- konečnou podobu daly návrhům redakční komise pro trestní řád a pro trestní zákon
 - trestní zákon č. 86/1950 Sb.
 - trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.
 - trestní řád č. 87/1950 Sb.
 - trestní řád správní č. 89/1950 Sb.

Podklady a vzory

- **nedokončené rekodifikační práce z 1. ČSR**
 - snahy o unifikaci trestního práva
 - úvahy o jednotné úpravě trestního práva správního
 - sjednocení vojenského TP práva s obecným TP a práva kárného s právem kázeňským
- **sovětský vzor** ovlivnil úpravu klíčových ustanovení:
 - vymezení účelu trestního zákona
 - koncepce trestní odpovědnosti
 - definice trestného činu, účelu trestu
 - mnoho procesních institutů

Trestní zákon z roku 1950

– základní charakteristika

- obecná a zvláštní část (10 hlav s TČ rozdělenými podle chráněných zájmů)
- teze o zosťrování třídního boje
- trestný čin (+ přestupek)
- nerozlišoval politické a kriminální delikty

Trestný čin

- = zaviněné a pro společnost nebezpečné jednání, které naplňovalo znaky skutkové podstaty uvedené v zákoně
 - zásada, že bez viny není trestu
 - **materiální pojetí trestného činu** (x formální pojetí trestného činu)
 - kritéria pro určování společenské nebezpečnosti činu nestanovená
 - skutkové podstaty někdy vymezeny vágně
 - trestal se též **pokus trestného činu, návod a pomoc**
 - hranice trestní odpovědnosti posunuta na **patnáct let**

Účel trestu

- uplatněn třídní přístup
 - trest měl
 - primárně „zneškodnit nepřítele pracujícího lidu“
 - + zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti
 - + výchovně působit jak na něj, tak na ostatní obyvatelstvo
- ➔ možnost snížení trestu a podmíněného odsouzení vymezena velmi úzce

Tresty

- široká škála **hlavních a vedlejších trestů** (vedlejší ne samostatně)
- hlavní trest: trest smrti, doživotí (jako zmírnění trestu smrti), odnětí svobody až na dobu 25 let, **nápravné opatření**
- chybí peněžitý trest („*sloužil jen majetným vrstvám*“)
- zpravidla široké rozpětí trestní sazby
- vedlejší trest: zákaz činnosti a zákaz pobytu (i navždy), ztráta státního občanství, propadnutí jmění, peněžitý trest, ztráta čestných občanských práv
- vedle nebo místo trestu **ochranné opatření** (ochranné léčení, ochranná výchova mladistvého a zabránění věci)
- po odpykání možnost zařazení na dva roky do **tábora nucených prací**

Trest nápravného opatření

- ze sovětského práva
- měl plnit především výchovnou funkci
- odsouzený byl povinen, zpravidla pod dohledem kolektivu, řádně vykonávat svou práci a vést spořádaný život
- po dobu jednoho až šesti měsíců se mu odečítalo 10 – 25 procent z pracovní odměny
- mohl být spojen s nucenou změnou pracovního zařazení (zařazení do nižší funkce) nebo pracoviště

Příčiny nízké kvality trestního soudnictví

- **špatná úroveň nových předpisů, ale i**
- **samotný fakt rekodifikace** (+ heslo o nutnosti důsledného rozchodu s buržoazním právem)
- **špatná profesní připravenost a nedostatek zkušeností soudců a prokurátorů** (Právnícká škola pracujících)
- **vyhrocená společenská atmosféra**
- **právní nihilismus**
- **masivní tlak na „třídní“ rozhodování**

Zákon na ochranu míru č. 165/1950 Sb.

- hrozil trestem odnětí svobody tomu, *„kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje nebo válečnou propagandu jinak podporuje.“*

Odraz politického uvolnění ve 2. polovině padesátých let

- zákon č. 63/1956 Sb., kterým se měnil a doplňoval trestní zákon
- zmírňoval trestní represii
 - zrušen trest odnětí svobody na doživotí
 - zaveden trest odnětí svobody na 25 let jako alternativa k trestu smrti i v případech, ...
 - institut upuštění od potrestání
- zrušené a nové skutkové podstaty

Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

- chráněné zájmy tvořily nedílnou jednotu
- snížily se trestní sazby
 - maximální výměra trestu odnětí svobody 15 let
 - trest smrti se stal výjimečným
- kritéria společenské nebezpečnosti TČ
X převážně represivní podoba
- zjevné neodůvodněné disproporce mezi tresty
- široké formulace některých skutkových podstat

Provinění

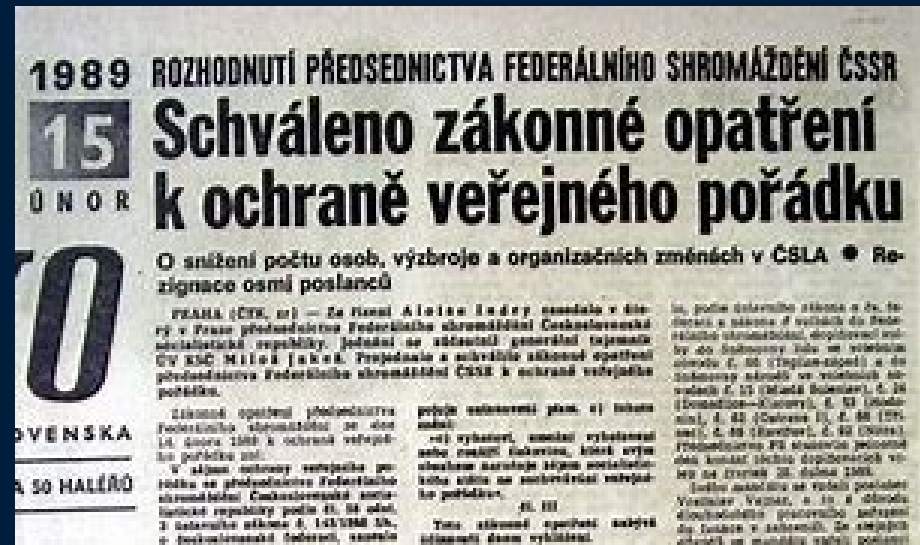
- podle zákona č. 38/1961 Sb. o místních lidových soudech =
 - „zaviněné jednání uvedené v tomto zákoně“
 - „byl jím porušen socialistický právní řád v takové míře, že to ohrožuje nebo poškozují zájmy společnosti nebo práva a oprávněné zájmy jednotlivce“
 - „vzhledem k okolnostem případu, k osobě provinilého občana a následkům jeho jednání nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu“
- zanikla 1969

Změny z poloviny šedesátých let

- novela TZ č. 56/1965 Sb.
 - některé nové skutkové podstaty + zpřísněn postih za opuštění republiky + zpřísněny podmínky pro podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody
- zákon č. 58/1965 Sb.
 - zpřísnil postih některých rozmáhajících se forem drobné kriminality, pokud se jich pachatel dopustil opakovaně + rozhodování o opakovaně spáchaných drobných deliktech přenesl na okresní soudy
- zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu

Zákonné opatření č. 99/1969 Sb.

- o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku
- zpřísnění odpovědnosti za „skutky proti veřejnému pořádku“ → přeneseno do zákona o přečinech
- + pracovněprávní postih = možnost okamžitě rozvázat pracovní poměr, pokud „narušuje socialistický společenský řád a ztrácí důvěru potřebnou k zastávání dosavadní funkce ...“ (→ novela ZP)

Zákon o přečinech č. 150/1969 Sb.

- zpřísnění odpovědnosti za „*skutky proti veřejnému pořádku*“
- přečin: zaviněný, pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky byly uvedeny v zákoně o přečinech a který nedosahoval společenské nebezpečnosti trestného činu
- o přečinech zpravidla rozhodovali samosoudci
- zákon zavedl objasňování jako novou formu přípravného řízení
- zrušil místní lidové soudy

Polistopadové změny trestního práva

- zrušen trest smrti
- změněny podmínky výkonu trestu odnětí svobody
- zanikl trest nápravného opatření
- odstranění zideologizovaných ustanovení
- rovnoprávná ochrana všem druhům vlastnictví
- zrušen zákon o přečinech

4. Trestní právo procesní – základní předpisy

- trestní řád z roku 1950
- trestní řád z roku 1956
- trestní řád z roku 1961
- listopadové změny

Trestní řád č. 87/1950 Sb.

- navazoval na zákon o zlidovění soudnictví z roku 1948
- snaha zjednodušit soudní řízení
- tradiční zásady, i když někdy nově interpretované
 - (zásady materiální pravdy, veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti řízení, volné hodnocení důkazů, právo na obhajobu)
- zrušena instituce vyšetřujícího soudce
- možnost zneužití

Fáze trestního řízení

- přípravné řízení (prokurátor)
- řízení před soudem
 - z hlavní líčení
 - odvolací líčení (apelační princip)
 - + stížnost pro porušení zákona a obnova trestního řízení
- výkon rozhodnutí

Trestní řád č. 64/1956 Sb.

- výslovně ukládal šetřit ústavně zaručené občanské svobody
- formuloval základní zásady trestního řízení
- výrazně změnil především podobu přípravného řízení
 - zásada presumpce nevinny a zásada zjišťování materiální pravdy, veřejnost trestního řízení a právo na obhajobu
 - povinnost shromažďovat i důkazy svědčící pro obžalovaného
 - doznání obviněného nezbavuje orgány povinnosti prozkoumat všechny okolnosti případu
 - prokurátor měl stíhat všechny trestné činy, o nichž se doví
 - soudcům ukládal zahajovat stíhání jen na základě žaloby podané prokurátorem

Trestní řád č. 141/1961 Sb.

- výslovně formuloval zásadu presumpce nevinny
- zdůraznil zásady objektivní pravdy, ústnosti v řízení před soudy a bezprostřednosti dokazování
- vycházel ze zásady in dubio pro reo
- šetření ústavně zaručených práv občanů
- vzájemná kontrola orgánů činných v trestním řízení
- větší účast pracujících při boji s kriminalitou
- práva společenských organizací
 - účastnit se v hlavním líčení
 - poskytnout záruku za obviněného
 - některé méně závažné TČ činy před místní lidové soudy

5. Trestní právo správní

- diskuse o oprávněnosti samostatné existence TPS už před válkou (na Slovensku trestní zákon o přestupcích 1879)
= specifická součást správního práva
- upravuje postih za méně společensky nebezpečné delikty, uskutečňovaný správními orgány (mimosoudní cestou)
- nástroj k potírání drobné kriminality (+ zneužitelný instrument)
-

5. Trestní právo správní a přestupkové právo

- trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.
- trestní řád správní č. 89/1950 Sb.
- novelizace z let 1953 a 1957 = narušení celé koncepce
- přestupkový zákon z roku 1961

Trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.

- obdobné principy a struktura jako TZ
 - obecná a zvláštní část
- snaha postihnout všechny formy nepřátelské činnosti
 - úvodní široké skutkové podstaty
- hlavní a vedlejší tresty

Přestupky

- = společensky nebezpečné „činy, které nejsou trestné podle trestního zákona soudního“
- vyžadovalo se zavinění ve formě úmyslu nebo vágního „nezachování opatrnosti, jakou společnost vyžaduje“
- postihovaly se i pokus, návod a pomoc
- v čele každé hlavy obecné ustanovení

Tresty

- hlavní tresty:
 - trest odnětí svobody až do jednoho roku (výjimečně dvou let), veřejné pokárání a pokuta
- vedlejší tresty (ne samostatně):
 - propadnutí jmění, zákaz činnosti a zákaz pobytu (i natrvalo), propadnutí věci a uveřejnění nálezu

Zvláštní část

- šest skupin deliktů podle důležitosti chráněných zájmů
 - hospodářské zájmy státu
 - práce, zdraví lidu a zásobování
 - veřejný pořádek
 - brannost
 - „kulturní život pracujících“ a
 - občanské soužití

Trestní řád správní č. 89/1950 Sb.

- sjednocoval rozdílné předpisy a rušil různé formy trestního řízení správního
- národní výbory
- ústní nebo písemném řízení
 - + blokové nebo příkazní řízení
 - + zvláštní řízení
 - proti mladistvým
 - v nepřítomnosti ...

Novelizace z let 1953 a 1957

■ 1953:

- rozhodování o závažnějších přestupcích přeneseno na soudy

= národním výborům odňato právo ukládat některé vysloveně represivní tresty (odnětí svobody, pokuty vyšší než 3000 Kčs, propadnutí jmění nebo zákaz pobytu)

- zavedeno nápravné opatření

= narušena koncepce TPS jako specifického právního odvětví

■ 1957:

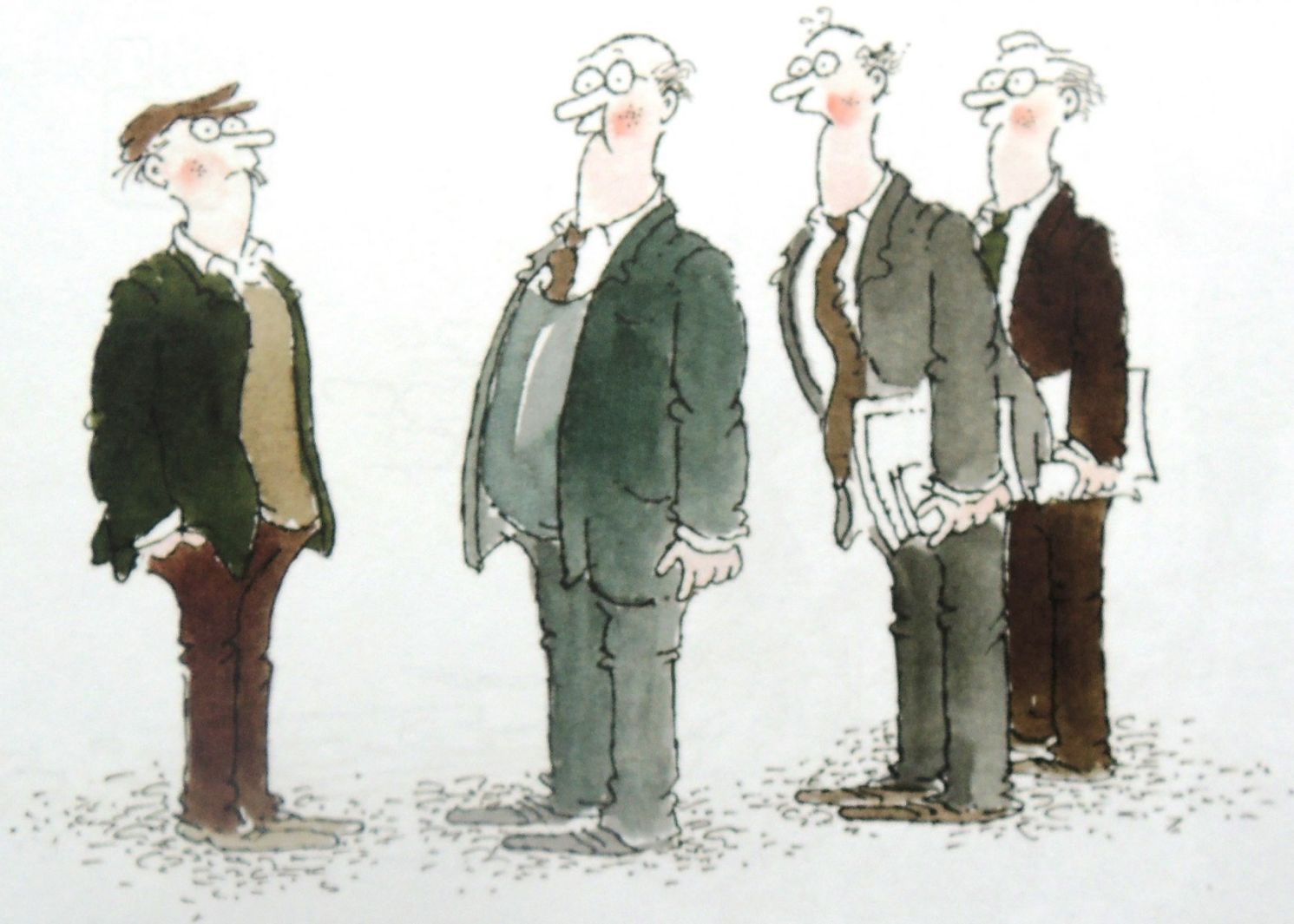
- sladění stíhání trestných činů a přestupků

Přestupkový zákon a zákon o správním řízení

- č. 60/1961 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku
- projednávání **přestupků** podle tohoto zákona a zákona č. 91/1960 Sb. o správním řízení (pak správního řádu č. 71/1967 Sb.)
- NV příslušelo projednávat také provinění
- akcent na výchovné působení kolektivu

Přestupek

- = zaviněné jednání uvedené v přestupkovém zákoně, nebo
- + zaviněné porušení povinnosti stanovené v jiném právním předpise
 - pokud se ním stěžovalo plnění úkolů státní správy, rušil veřejný pořádek nebo socialistické soužití občanů a
 - nešlo-li o provinění nebo o trestný čin

TO JE PRACUJÍCÍ. COŽ SI NEVZPOMÍNÁŠ? UŽ TOLIK LET HOVOŘÍŠ JEHO JMÉNEM!

Děkuji za pozornost a přeji úspěch u zkoušky!